

Иван Ивановски

„ПЕЧАЛБАРИ“ ОД АНТОН ПАНОВ И НЕГОВИТЕ РЕАЛИЗАЦИИ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ДРАМСКИ СЦЕНИ НАДВОР ОД МАКЕДОНИЈА

Навраќањето на животот и на делото на еден од основоположниците на македонската драмска литература - Антон Панов (1906 – 1969 г.), одбележувањето на 100-годишнината од неговото раѓање, е секако убав повод да се задржиме на креативното присуство на мошне популарната пиеса „Печалбари“ надвор од границите на Македонија, и тоа не само во просторите на предвоена Југославија и во првите години од ослободувањето, туку и во соседна Бугарија, односно Пиринска Македонија. Зашто токму во овој период на пиесата „Печалбари“ и се отвораат вратите за нејзиното поставување во повеќе театарски средини во Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, како и во Софија и Горна Џумаја, денешен Благоевград. Притоа не смее да се изуми фактот дека „Печалбари“ во историјата на театарот кај нас влегува како прво и единствено драмско дело од македонски драмски автор што беше поставувано, освен во скопското Народно позориште и во споменатите поранешни југословенски републики, како и во Бугарија. Веројатно, интересната, и пред се актуелна тема, односно, проблематиката на печалбарството, карактеристично за поголем број краишта на Балканот, беше, ако не пресудна, сигурно многу суштествена причина за широкото прифаќање на драмата „Печалбари“ и тоа веднаш по нејзината прайзведба на сцената на некогашната бела театарска зграда крај Вардар во Скопје.

1.

Како што е познато, во истата театарска сезона (1936/37) кога беше реализирана скопската прайзведба, драмата „Печалбари“ се најде и на репертоарот на угледното белградско Народно позориште, по што, се чини, беше решена судбината на наведената пиеса на Панов и на другите предвоени југословенски сцени. Или, пак, таа судбина ја одредија: големиот успех што го постигна пиесата „Печалбари“ во Скопје и нејзината успешна турнеја низ Македонија и Србија. Впрочем ова го тврдеше д-р Слободан А. Јовановиќ во своите мошне луцидни сеќавања изнесени во списанието „Позориште“ во Тузла. Овој лектор на предвоеното скопско Народно позориште и директен сведок, т.е. учесник во подготвувањето на

„Печалбари“ при неговата прва сценска верификација во Скопје, во право е кога забележува дека „независно од помалиот успех постигнат на белградската сцена, беше тоа голем успех да се изведува во престолничкиот театар една пиеса со сосема нова тематика“. Впрочем, дека драмата „Печалбари“ од Антон Панов не остави некој поголем впечаток, ни приближно на оној во Скопје, укажува и приказот за белградската верзија на „Печалбари“ од перото на еминентниот српски литературен и театарски критичар - Велибор Глигориќ (1889-1977 г.), објавен во неговата книга „Позоришна критика“ (изд. „Просвета“, 1946 г., стр. 177-179). Според неговото мериторно мислење „Панов обработува еден крупен социјален проблем“, кој, меѓутоа, не е проследен „со подлабоки и потрагични акценти“, односно со неопходната „широчина и длабочина“. Префрлајќи му на авторот на драмата „Печалбари“, што во прв план во текстот го потенцира неговиот фолклорен карактер, иако смета дека тој не е само фолклорен, Глигориќ ќе го заокружи делот посветен на текстуалниот дел на „Печалбари“ со следнава констатација: „Да беше стварноста уште повеќе продлабочена, да и беше овозможено на пиесата многу поголем вистински социјален материјал, да беа изнесени податоци поради што се губат здравјето и животите на печалбарите, авторовата желба да ја прикаже трагичната судбина на печалбарите и на нивните семејства не ќе беше потисната во толкава мера со премногу истакнати фолклорни обележја“. Спомнатиот рецензент на „Печалбари“, освен за текстот, сериозни забелешки имаше и за постановката на Весник, сметајќи дека во неа, т.е. во низа сцени „доминира декламаторскиот тон“, дека „многу пречеше несигурноста во прикажувањето и совладувањето на дијалектот, како и мешањето на акцентите“ итн. Нешто пософистициран е судот на белградскиот критичар - Глигориќ кога ја разгледува актерската компонента во „Печалбари“. За Светолик Никочевиќ, поранешен актер на скопското Народно позориште, и еден од водечките актери во Белград и Србија, кој ја толкуваше улогата на Константин, ќе констатира дека прикажал „силна драмска полетност и широк драмски зафат во изразувањето на бунтот против печалбата“. Глигориќ ја издвојува и креацијата на Ризник како Симка, чија исплашеност, потчинетост и срамежлива заљубеност на патријархална жена биле прикажани со „дискретни и солидни драмски изрази“, макар што во

карактеристичната сцена не покажа во доволна мера „поинвентивни драмски потези во изразувањето на стравот, претчувството и приемот на лошата вест“... И уште едно актерско остварување ќе добие своја доста конкретна анализа во критичарската објекција на Глигорик. Тоа е остварувањето на Раденковиќ (Јордан), кој од својот лик изградил „релјефен тип“, на кој меѓутоа му недостасувало „поголема обработка на дијалектот“. Во другите улоги настапија: Новаковиќ (стрико Кољо), Маринковиќ (Рангел), Петровиќ, Лукаовиќ и др. „Печалбари“ од Антон Панов на сцената на Народното позориште во Белград е играна во сценографија на Миомир Дениќ, додека оваа пиеса музички ја оформил Јосип Славенски.

Многу кратко време по белградската премиерна изведба, пиесата „Печалбари“ беше премиерно прикажана и на уште една професионална драмска сцена во Србија - на сцената на Народното позориште во Ниш. Со оваа „драма со пеење од македонскиот живот во четири чина (7 слики)“ на 21 октомври 1936 г. беше отворена седмата по ред театарска сезона на Народното позориште на Банската управа на Моравската бановина во Ниш. Во постановката на Драгослав Кондик, кој истовремено се појави и како толкувач на една од стожерните ролји - лихварот Јордан, актерски остварувања вредни за внимание реализираа: Зора Црногорчевиќ (Симка), Драгутин Тодиќ (Костадин), Лела Јанковиќ (Рајна), Живоин Вучковиќ (Стрико Колјо), Жарко Јоковиќ (Рангел), Ратомир Граниќ (Стојче), Милена Филиповиќ (Божана, вдовица), Каја Горгвиќ (Темковица), Живоин Вучковиќ (Караман Атанас), Миомир Антиќ (Зафир) и др. Тоа што драмата „Печалбари“ беше вклучена во репертоарскиот спектар на Народното позориште во Ниш и што изведбата во целина беше доста добро прифатена од страна на публиката и од страна на тековната критика, не треба којзнае колку многу да зачудува ако се знае дека „Ниш“ обете територии отсекогаш му биле блиски и драги“ (д-р Слободан А. Јовановиќ).

...Следни две дестинации и тоа уште во истата 1937 г. на пиесата „Печалбари“ од Антон Панов беа босанските градови: Бања Лука и Сараево. Како дошло до реализација на пиесата на Антон Панов во Бањалучкиот театар ќе стане нешто малку појасно ако се наведе податокот дека во него создавале двајца творци интимно врзани за Скопје. Првиот е Душан

Цветковиќ, актер и режисер на бањалучкиот театарски колектив, кој кратко време бил член на Народното позориште во Скопје, а вториот - Боривое Недиќ, управник на театарот во Бања Лука и син на втемелувачот на српската литературна критика Љубомир Недиќ, кој непосредно по Првата светска војна службувал подолго време во Скопје, учествувајќи во основањето на скопските литературни списанија - „Јужен преглед“ и „Месечен преглед“.. Од мошне оскудната документација, што постои, се знае дека премиерата на пиесата „Печалбари“ театарот во Бања Лука ја извел на 7. 4. 1937 г. и дека се дадени се на се шеесет претстави. Овие податоци се чуваат во спомен-книгата што ја водел шефот на сметководството - Лука Бариќ. За жал, плакат од премиерната изведба на „Печалбари“ не е зачуван, па не се знае точно името на режисерот, иако може да се претпостави дека текстот на Антон Панов го режирал Душан Цветковиќ. Исто така не ни е познат ни кастингот на оваа премиера, но најверојатно во него се нашло името на веќе споменатиот Цветковиќ...

Премиерата на „балканската драма во 4 чина“, како што е наречена пиесата „Печалбари“ при нејзиното премиерно прикажување, на сцената на Народното позориште во Сараево, во градот на Миљацка беше прикажана на 30. 4. 1937 г. Од големата енциклопедиска книга „Народно позориште, „1921-1971“, може да се види дека драмскиот текст на Антон Панов го поставил Васо Костиќ, еден од водечките режисери во босанско-херцеговскиот театар и дека негови соработници биле: Јосип Славенски (музика) и Белуш Јунгиќ (диригент). Недостасува името и презимето на авторот на сценографијата и костимографијата. Но затоа е комплетен списокот на изведувачкиот состав, во кој влегуваат: Никола Хајдуковиќ (Јордан), Љубица Стефановиќ (Рајна), Мира Јевтиќ (Симка), Реља Ѓуриќ (Костадин), Јелена Кесељевиќ (Божана), Петар Спасиќ (Стрико Кољо), Берта Поповиќ (Темковица), Теја Датик (Рангел), Александар Цветковиќ (Зафир), Милош Јекниќ (Божин) и др.

2.

Интересирането за „Печалбари“ од страна на професионалните театри надвор од Македонија не само што продолжи и по Втората светска војна, туку уште повеќе се интензивира, така што е скоро невозможно да се регистрираат сите негови премиерни изведби во повоеениот југословенски татарски простор, уште повеќе ако се знае големата експанзија на отворање

нови театри на професионална основа, од кои многу од нив за релативно краток период на постоење беа укинати, а со нивното исчезнување, не беше зачувана документацијата за она што го оставиле зад себе. Познато е, на пример дека спонтаниот драмски текст на Панов најчесто бил изведен на сцените во помалите градови и дека некои од нив ги режирал самиот автор! За ова многу малку, или воопшто ништо не ни остави, за жал, авторот на „Печалбари“, поради што за некои подробности околу неговите постановки, точниот број на градови каде се играни „Печалбари“ по Втората светска војна, кои се режисерите и актерските состави и слично, не може да стане ни збор.

Од досегашните мои истражувања, нешто поцелосен увид можев да добијам за две повоени југословенски премиерни изведби на „Печалбари“ од Антон Панов. Тоа се премиерите на професионалните театарски сцени во Мостар и во Цетиње.

Во Цетиње, тогашен политички, административен и културен центар, што ќе рече главен град на најмалата југословенска Федеративна република Југославија - Црна Гора, „Печалбари“ од Антон Панов била премиерно прикажани на 4 .4. 1953 година. Тоа е време кога Цетињското народно позориште беше централна и единствена театарска кука во Црна Гора и кога во Титоград (денешна Подгорица) се уште не постоеше професионален драмски ансамбл.

Макар што многу одамна е укинато Црногорското народно позориште во Цетиње (тоа денес постои единствено во Подгорица), благодарение на педантно зачуваната архива во Зетскиот дом, во кој работел укинатиот театарски колектив, денеска се знаат низа детали и податоци врзани за прикажувањето на „Печалбари“ пред повеќе од половина век. Така, на пример, постои податок дека се прикажани точно 13 претстави, од кои шест на матичната сцена, а седум на гостувањата во Котор, Тиват, Херцег Нови, потоа во Никшиќ, Даниловград и Бијело Поље. Фиксирани се и датумите на гостувањата и се друго неопходно за креативниот ангажман на творците во „Печалбари“ и сл. Поради нагласеното интересирање за изведбите на една македонска пиеса „Печалбари“ дури била и обновена во следната сезона! Повеќе како куриозитет да потсетиме дека во Зетскиот дом на Цетиње, во

подготвувањето на „Печалбари“ учествувал и самиот нејзин автор, дека пиесата е играна на литературен македонски јазик, а не на дијалект, дека неколку водечки актери на Црногорското народно позориште во Цетиње токму во „Печалбари“ прославили свои јубилеи, дека во овој проект биле ангажирани водечките актерски сили на цетињскиот ансамбл итн. Сево ова беше нотирано и на страниците на весникот „Нова Македонија“ од 30. 4. 1953 година. Под режисерското водство на Љубиша Стојчевиќ, позначајните ролји - Костадин, Симка, Јорда, Рајна и Божана ги толкувале Петар Вујовиќ, кој бил и лектор на текстот, потоа Бранка Радовиќ, Злата Цветковиќ-Боровиќ, Петар Беговиќ... Благодарение на зачуваниот плакат на претставата, познати се и другите творци: Гојко Беркуљан, автор на сценографијата, Јован Милошевиќ и Трајче Ивановски, кои ги изведувале игрите итн. Премиерата на „Печалбари“ наиде на позитивни одгласи и кај публиката и кај тековната театарска критика. Најпрвин, во списанието за култура, уметност и општествени прашања - „Сусрети“ бр. 7-8, 1953 год., стр. 546-549 на премиерната изведба на „Печалбари“ се осврна Раша Лукин, кој најголем простор и посветува на сценографијата на претставата! Пишувајќи на почетокот за причините што го условиле прифаќањето на драмскиот текст на Антон Панов, спомнатиот театарски рецензент се задржува на три битни моменти: прво, желбата и настојувањето да се прикаже една македонска пиеса, второ, низ драмата да се осветли нешто што е карактеристично за македонскиот живот во минатото, и трето, да се создаде изведба за предвоена Македонија и македонската литература, која, да ги наведем зборовите на споменатиот театарски проследувач Лукин, е „млада и нема драми во изобилство“. Од овој факт произлегува најверојатно и неговиот заклучок дека „без оглед на ниското ниво на пиесата, изборот е оправдан. Лукин ова ќе го образложи со констатацијата дека „Панов не напиша вистинска драма, тој почна и застапа на половина пат“. Како најевидентни слабости на текстот, Лукин ги смета: расплинетото драмско дејствие во нижењето слики што се засладени со фолклор, недоволната психолошка мотивираност на некои од ликовите и драмските ситуации и друго. Театарскиот критичар на списанието „Сусрети“, нема многу пофалби ни за постановката на „Печалбари“ на сцената на Црногорското народно позориште на Цетиње, а доста резервиран е и за играта на актерите, како и на другите учесници во

овој проект. Задржувајќи се доста опширно на скоро сите актерски остварувања, Лукин единствено зборови на пофалба има за актерските реализации на Петар Вујовиќ, „кој го толкува ликот на Јордан кој е уверливо напишан и уште повпечатливо одигран“, потоа на Јелена Стојчевиќ, Бранко Обрадовиќ и Злата Цветковиќ-Беровиќ, сметајќи ги нивните креации за „највредни актерски остварувања на претставата“...Својот невообичаен долг приказ на премиерата на „Печалбари“ во Цетиње, Беркуљан Лукин го завршува со следнава размисла: „И макар колку и да е разбирливо ставањето на оваа пиеса во репертоарот на една сезона од чисто информативни и патриотски причини, ми се чини, е неразбирливо кога со овој драмски текст започнува новата театарска сезона...

Десетина дена по премиерата на „Печалбари“ во Зетскиот дом на Цетиње, т.е. на 12. 4. 1953 г. првата средба со една македонска драма најде одглас и во органот на Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Црна Гора - „Побједа“, која во тоа време (почетокот на 50-тите години на минатото столетие) излегуваше во градот под Ловќенскиот крш. Критиката е потпишана само со иницијалот В, за кој може да се претпостави дека се работи или за Вељко Мандиќ или за Вјекослав Жижек, кои единствени на страниците на „Побједа“ се јавуваа како театарски, односно филмски рецензенти. За критичарската опсервација на рецензентот на „Побједа“ мошне карактеристични се лапидарноста и одмерениот тон во пишувањето. Веќе на почетокот на приказот ќе се соочиме со следниов афирмативен тон: „Влегувајќи во сите пори на печалбарскиот живот, Антон Панов напиша драма, која со својата социјално-реалистична црта претставува забележителен придонес во нашата домашна драмска литература. На овој начин може да се толкува фактот дека Пановите „Печалбари“ се прикажани на многу наши драмски „сцени“. Според мислењето на рецензентот на „Побједа“, мошне релјефно е оцртан селскиот лихвар Јордан, додека болеста на печалбарите и рамнодушностата на газдата на фурната се предадени сликовито и импресивно. Меѓутоа, „во овие сцени, - како што ќе забележи натаму анонимниот рецензент, - авторот мораше уште повеќе да ја продлабочи психологијата на своите јунаци и на крајот на драмското дејствие да му даде потрагична поента“. Една од позначајните забелешки

што му се ставени во текстот на Панов, се однесува на мотивот кој „психолошки и драмски е недоволно доработен, а врзувајќи ги претежно причините на одење на печалба со обичаите и давајќи му замав на фолклорот, авторот во значителна мера ја потиснал економската и социјалната содржина на проблемот“. Како илустрација на ова тврдење е наведена сцената на грабнувањето на Симка со револвер, за која е напишано дека иако е сценски жива, тоа содржи повеќе комична, отколку трагична интонација. Оценките за режисерскиот дострел и за дострелот на актерскиот ансамбл се прилично кратки, но проследени со суперлативи. Презентиран е суд дека режисерот Љубиша Стојевик, кој на праизведбата во Скопје го толкувал ликот на Костадин, со својата првенствено реалистична постановка „и обезбедил на изведбата целосен успех“, притоа уживајќи ја поддршката на целиот изведувачки ансамбл... На адреса на режијата и на артистите се упатени и овие зборови: „Македонскиот јазик е добро совладан, артистите успеаја да ја доловат неговата боја, мекост и музикалност“.

Што се однесува до премиерата на „Печалбари“ од Антон Панов на сцената на Народното позориште во Мостар, таа беше реализирана на 2. 4. 1955 година, во режија на Авдо Ѓимовиќ еден од водечките актери на театарот во споменатиот град во Босна и Херцеговина, инаку актер на предвоеното скопско Народно Позориште. Се знае и тоа дека автор на сценографијата бил Данило Решетар, додека игрите ги увежбал бившиот член на Балетот на Македонскиот народен театар од Скопје - Константин Лешков, кој токму тогаш во питорескниот Мостар се наоѓал на отслужување на воениот рок. Во текот на една театарска сезона (1954/55 г.), колку што и се задржала на тековниот репертоар на мостарското Народно позориште биле прикажани вкупно 15 претстави со 6 030 посетители и тоа сите сценски реализации биле прикажани на матичната сцена.

Првиот драмски текст на македонски автор изведен на сцената на театарот во Мостар - драмата „Печалбари“ од Антон Панов беше предмет на разгледување на страниците на сараевската ревија за уметност и култура „Одјек“. Во бројот 7-8, година IV од 1955 година, Омер Зорбатовиќ пишувајќи за мостарската изведба на „Печалбари“ ќе подвлече дека поставувањето на драмскиот текст на Панов „нема некои посебни оправдувања, доколку повеќе што ни преработените „Печалбари“ не

отскокнуваа многу од „Печалбари“ што сме ги виделе пред војната“. Критичарот на „Одјек“ е категоричен во тврдењето дека драмата „Печалбари“ „и натаму останала повеќе мелодрама отколку драма за оние кои поради слабите економски услови морале да го напуштат своето родно огниште и да талкаат во потрага за парче леб во далечните туѓи земји“. Откако заклучува дека „во оваа драма со пеење, авторот многу повеќе внимание му посветил на фолклорот, отколку на животната драма на своите земјаци“, успехот на претставата авторот на рецензијата му го препишува на режисерот Гиновик, кој „успеал на мостарската публика да и даде слика на она што во некои краишта на Херцеговина постоело под називот печалба“. Само благодарение нему „оваа мелодрама не беше само тоа, со многу фолклорни елементи, туку вистинска драма на некогашните печалбари, за што придонесоа и неколку добро остварени улоги“...

Невообичаен долг приказ за премиерата на пиесата „Печалбари“ на сцената на Народното позориште во Мостар се појави и на страниците на весникот за општествени и политички прашања на Херцеговина - „Слобода“ (бр.15 од 14. 4. 1955 год.). На скоро цела една страница на споменатото гласило, театарскиот критичар на овој весник - Леонид Бобков, за разлика од пишувањето во „Одјек“ од почетокот до крај сосема позитивно се произнесува и за текстот на Антон Панов, и за режијата на Авдо Ѓиновик и за најголемиот број учесници во проектот. Преопширноста на неговото оценување на вредностите на актерската екипа може да се види и од тоа што тој опширно пишува за секој лик, па дури и за ликот на свирачот, чие име не може да се сретне во поделбата на улогите во отпечатениот плакат, а исто така и во програмчето на претставата... Откако рецензентот на „Слобода“ во уводниот дел нашироко ќе се задржи на некои најнужни објаснувања за печалбарството како економско и социјално зло, на тематско-идејните содржини на драмскиот текст на Антон Панов, покрај другото ќе констатираме дека авторот на „Печалбари“ на мошне трагичен начин ја прикажал судбината на печалбарот, базирајќи ја на социјално-економски основи - експлоатацијата човек на човек. Бобков ќе го наведе и овој податок: „Иако делото е напишано во 1933 год., во црните денови на реакцијата, писателот гласно проговори на сцената во заштита на експлоатираните,

барајќи социјална правда“. Ова свое размислување, критичарот на весникот „Слобода“ да го образложи со реченицата оттргната од пиесата: „Се што не чини нека се урне, и ново да се гради“. Еве како поконкретно Побков ги оценува драматуршките достоинства на „Печалбари“: „Делото вешто е изградено. Развојната линија на настаните е во постојан пораст, судирот на двата света се повеќе се заострува и трагичниот крај логично произлегува од самите настани“. Како најимпресивна, критичарот на „Слобода“ ја смета петтата слика - фурната, во која е постигнат и „најсилен драмски ефект“. Повеќе од половина на рецензијата е исполнета со оценки за актерските остварувања во „Печалбари“. За ниедно од нив нема ниту една забелешка! Сепак, најафирмативно и најопширно се разгледуваат актерските острели на Хакл, Кртиќ, Бачиќ, Вицан, Кемаловиќ, Симинати, Курбалија, Миличевиќ, Обрадовиќ и други. Споменатиот мостарски театарски критичар ќе најде за соодветно да истакне дека „македонските народни песни се добро извежбани“, дека „игрите се добро поставени“, а единствената забелешка на претставата ја упатува на сценографијата (таа според него не е изедначена). Крајот на приказот ќе му биде отстапен за придонесот и дострелите на режисерот Авдо Ѓиновиќ, кој „оствари хармонија на длабоки чувства, на звуци и ритми, хармонија на психата и фолклорот. Отстапувајќи од традиционалната режија на битовите пиеси, каде што водечка улога игра фолклорот, Авдо Ѓиновиќ во својата режија ги акцентираше човекот и неговата борба за социјална правда“.

3.

Малку е познато дека освен во Србија, Босна и Херцеговина и Црна Гора, „Печалбари“ од Антон Панов се поставувани уште и во Бугарија, односно во Пиринска Македонија. Имено, со драмскиот текст за кој станува збор во 1948 год., Обласниот македонски народен театар од Горна Џумаја (денешен Благоевград) ја започна својата редовна дејност како прва македонска професионална театарска институција во Пиринска Македонија, која, за жал, траеше доста кратко време - само една театарска сезона (1947/48 г.). Една година пред тоа, по македонската печалбарска трагедија во својот изворен вид го најави зародишот на Македонскиот аматерски театар во Софија, основан од страна на македонската емиграција во Бугарија, како незаменлива потреба за изразување на својот национален идентитет... Овој театарски

колектив имаше уште пократок век на живеење од оној на театарот во Горна Цумаја, бидејќи остана на една единствена премиерна изведба...

Дека формирањето на Македонскиот аматерски театар во Софија од страна на централната македонска младинска комисија на Македонскиот научен Институт во главниот град на Бугарија не бил случаен акт, туку резултат на подолги и потемелни подготовки, говорат повеќе факти и податоци изнесени во органот на македонската емиграција во Бугарија - „Македонско знаме (бр. 74, стр. 4 од 9. 12. 1946 г.). Иако формиран со најминимални финансиски средства, благодарение на големиот ентузијазам на актерите-аматери, како и на нивниот уметнички раководител со високо театарско образование, режисерот и актер Герасим Младенов, овој ансамбл за многу кратко време стана едно од најпривлечните места и собиралишта на македонската емиграција. Македонскиот аматерски театар во Софија друго и не можеше да биде зашто беше организиран како самостоен уметнички орган, кој „од сцената на чист македонски јазик ќе го буди националното чувство на Македонците“ и бидејќи, „само оној кој од поблиску ги гледаше тешките услови при кои се создаваше и се развиваше овој театар, можеше да сфати како се гради едно културно дело“... Со други зборови речено - тоа свечено неделно утро на 1 декември 1946 г., сите патишта на Македонците во Софија водеа кон театарскиот салон на Художествениот театар, кој бил премногу мал и тесен за да ги прими сите посетители, претежно, се разбира, од македонската емиграција. Видно импресиониран од незаборавната глетка, од големиот историски чин, од бурните ракоплескања со кои било пречекано кревањето на завесата, т.е. започнувањето на премиерата на пиесата „Печалбари“ од Антон Панов, од воодушевеното следење и реагирање на публиката, хроничарот на овој настан во цитираниот весник „Македонско знаме“ ќе биде поттикнат да ги напише и овие редови: „Публиката имаше можност да види македонска драма од која струи не некаков анатемисан македонски дијалект, туку звучен македонски јазик, за потоа да констатира дека „првата претстава на Македонскиот аматерски театар спонтано и непринудено се претвори во празнување на македонската самобитна култура“...

Со цел да се зачува споменот, односно да се извлечат од заборав творците што учествуваа во „Печалбари“ со пиетет ги бележиме имињата и презимињата на оние што ги толкуваа позначајните улоги. Тоа се: Благој Алексиев, кому му беше доверена улогата на чорбацијата Јордан, Галина Спасова како Симка и Герасим Младенов, кој освен како режисер се појави и во една од стожерните ролји-Костадин... Долготрајните аплаузи, силните емоционални доживувања по премиерниот настан на „Печалбари“ и воопшто несомнениот голем успех на Македонскиот аматерски театар во Софија ја засили желбата за натамошен развој на театарот, за неговото постепено, но сигурно трансформирање во национален драмски ансамбл, како вистинско жариште на македонската култура за разгрнување на македонското сознание среде македонската емиграција и сл. Тоа подразбираше проширување на дејноста на Македонскиот аматерски театар во Софија, негово професионално институционализирање, се разбира, кога за тоа ќе се создадат неопходните предуслови и услови. Почетен стимул за ова веќе постоеше - а тоа беа несомнените убави креативни можности на постојниот ансамбл, значајната талентираност кај поголемиот број актери, од кои некои се наоѓаа на студии на Софиската Театарска академија и особено кај неговиот уметнички раководител. Многу се внимаваше и на неопходната помош што требаше да дојде од македонските емигрантски организации ширум Бугарија, од соодветните културни институции во лицето на Македонскиот научен институт во Софија. Овие се понагласени настојувања не можеа да вродат со плод од многу причини, а најголемата од нив беше Резолуцијата на Информбирото, поради што предвреме секнаа какви било пројави што одеа во прилог на афирмацијата на македонскиот литературен јазик и литература, на македонската култура и уметност.

Сепак, останува овој настан како и некои други слични зафати од широко историско значење, да не потсетува на едно наше незаборавно минато, да ја дополнува мапата на македонскиот театар со нови страници, што се од непроценливо значење во развојните процеси на македонската театарска култура, во која „Печалбари“ од Антон Панов има далекусежно значење и примат...

...Има настани, пројави и датуми во нашата културна историја, во нашето театарско дело што се од капитално значење, што длабоко се врежуваат во

нашата свест. Во потрага на еден таков голем историски чин и датум не може да не се потсетиме на 7 ноември 1947 г., кога на тој ден со изведувањето на пиесата „Печалбари“ официјално ја започна својата редовна дејност Обласниот Македонскиот народен театар во Горна Џумаја (денешен Благоевград), како прв македонски професионален театар не само во спомнатиот град, туку и во Пиринска Македонија. Овде уште веднаш треба да се истакне непобитниот факт дека основањето на Обласниот Македонски народен театар во Горна Џумаја не дојде како резултат на некои декрети, наредби и сл., туку тој беше силен израз на потребите и на стремежите и желбите на населението на Пиринска Македонија да има свој национален театар, своја национална македонска култура. Затоа во право е познатиот македонски литературен критичар, есеист, публицист и општественик - Димитар Митрев кога во еден свој подолг текст објавен во списанието за култура, уметност и општествени прашања - „Нов ден“ бр. 5 од 1950 год., ќе истакне дека „Горноџумајскиот македонски професионален драмски ансамбл претставуваше првостепен идеен фактор за развојот на македонската национална култура во Пиринска Македонија“. Од друга страна, фактот што театарот во Горна Џумаја ја започна својата дејност токму со „Печалбари“, во која се изразува битот на нашиот македонски народ, јавно говори за карактерот на Обласниот македонски народен театар и за неговата мошне важна улога во политичкиот, културниот и националниот развој на Пиринскиот крај во Македонија“ (извадок од свечената беседа на претседателот на Обласниот комитет на Отечествниот фронт - Георги Мадалев, изнесена на свеченото започнување со работа на Обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја)... Иако во случајов не е тема Обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја, туку Антон Панов, односно неговата знаменита пиеса „Печалбари“, сепак чувствувам за потребно да го нагласам посебното место и значење на театарот во Горна Џумаја за македонската историја на повоениот театарски живот.

...Ова Димитар Митрев во неговата позната книга „Пиринска Македонија за националното ослободување“ ќе го образложи со следниов заклучок: „Отварањето на Обласниот македонски народен театар како прв професионален театарски колектив во Пиринска Македонија претставуваше

импресивна манифестација за македонската национална култура и патриотска одушевеност, која во лицето на својот новооткриен национален театар гледаше една огромна национална придобивка и еден моќен фактор во развојот на неговата национална култура“.

Обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја како најголемо и најзначајно културно-просветно и уметничко жариште на Македонците од Пиринска Македонија постоеше само една театарска сезона (1947/48 г.). Беше укинат непосредно по објавувањето на Резолуцијата на Информбирото. Но, и со едногодишното свое постоење Обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја разви мошне плодна и разновидна дејност, прикажа пет премиери, реализира две големи турнеи во Пиринска Македонија (остана неосстварена турнејата во Народна Република Македонија), придонесувајќи на тој начин за афирмацијата на македонскиот литературен јазик, за будењето на македонската национална свест итн. и оставајќи зад себе големи и неизбришливи траги. Една ваква впечатлива дејност, односно продукција, можеше да се оствари и поради големиот ентузијазам и залагање на младите и неискусни членови на театарот и посебно на истакнатите актери и режисери - Илија Милчин, кој беше наименуван за уметнички раководител на обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја и Крум Стојанов, (тој освен што настапуваше како актер и режисер, заедно со Илија Милчин беа испратени како неопходна помош од страна на Владата на Народна Република Македонија, з.м.), а најмногу поради безрезервното прифаќање на театарот на сите Македонци од Пиринскиот крај. Оттука и посебното значење на Обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја во Македонската историја на повоениот театарски живот, останувајќи во нас како возвишена вертикала на националната гордост, како светол пример за еден изминат пат, како едно од најзначајните поглавја, како настан и датум од посебно значење.

Создавањето на Обласниот македонски народен театар во Горна Џумаја не беше ни малку лесна и едноставна работа, уште повеќе ако се знаат извонредните тешки услови во кои се создаваше, пречките што доаѓаа од некои највисоки партиски раководители на Бугарија, на кои повеќе од очигледно им пречеше пробивот на македонската национална култура меѓу македонското население во Пиринска Македонија, на кои трн во око им беше

секој поголем успех во Горноџумајскиот македонски народен театар, особено на планот на ширењето на македонскиот литературен јазик, што претставуваше директен атак на непризнавање и негирање на македонската самобитност. Но членовите на театарот во Горна Џумаја, иако млади без поголемо искуство, но желни да создаваат на својот роден јазик, гордо и достоинствено ги совладуваа сите можни пречки, опстојувајќи до последниот ден од работата во својата значајна и благородна мисија, да ја шират македонската национална свест, да ги афирмираат македонскиот литературен јазик и македонското театарско дело. Не треба да се докажува какви се огромни напори мораа да се вложуваат за да бидат остварени резултати што импонираат. Но, постоеја повеќе адути и сатисфакции за тоа, а најголемата сатисфакција беше секако публиката која „и се радуваше на секоја претстава на „Печалбари“ и со задоволство го слушаше звучниот македонски јазик“, и која „првпат театарот го чувствувааше толку близок и свој“, поради што „слејувањето на актери од Народна Република Македонија - (покрај Крум Стојанов и актерката на Драмата на Македонскиот народен театар - Вера Вучкова, на премиерата на пиесата „Печалбари“ од Антон Панов како гости настапија уште и: Петре Прличко и Тодор Николовски), со оние од Пиринска Македонија не се одрази во играта, така што на сцената стануваше средба, не со актери од два македонски краја, туку братска средба на еден ист народ“. Ова ќе го изнесе во својот приказ Георги Бицин во софискиот дневен весник „Работническо дело“ од 23. 10. 1947 г. Не помалку егзалтирано беше и пишувањето во Горноџумајскиот весник - „Пиринско дело“ од 17. 11. 1947 г. На страниците на ова информативно гласило ќе најдеме на констатацијата дека „за нашето население од Пиринскиот крај на Македонија драмата „Печалбари“ од Антон Панов со елементите на народниот бит ќе придонесе за подигањето на македонското национално сознание и чувство на национална гордост“... Во сличен тон пишувааше и Димитар Митрев во „Нова Македонија“ од 13. 11. 1947 г: „Театарот во Горна Џумаја е несомнено битна појава на расцутениот национален и сестран подем и воопшто крупна придобивка на македонската национална култура“, притоа посебно акцентирајќи го успехот на „Печалбари“, извонредниот прием на оваа пиеса кај публиката, успешната постановка на Илија Милчин

и Крум Стојанов, како искреноста, топлината и непосредноста што провејувала кај најголемиот број актери...

И тука некаде завршува кругот на сценските реализации на пиесата „Печалбари“ од Антон Панов надвор од границите на Македонија. Овој пат ќе го изоставиме нејзиното присуство на професионалните драмски сцени во Македонија, зашто е тоа тема која изискува посебна елаборација, посебен третман и многу повеќе време.